

Runeinnskriften fra Ødemotland på Jæren

1. For noen år siden (Grønvik 1996: 255–267) gjorde jeg et forsøk på å tolke den vanskelige runeinnskriften på et beinstykke fra Ødemotland på Jæren. Den er behandlet av bl.a. Sophus Bugge (1894 og 1903), Gering (1906), Magnus Olsen (1923), Marstrander (1939) og Krause (1966: 72), se Grønvik 1996: 257. I sin kjente håndbok fra 1966 antar Krause at innskriften er en dårlig kopi av en eldre innskrift, en tanke som også Sophus Bugge og Magnus Olsen hadde vært inne på, etter at de først hadde gjort flere forgjeves forsøk på å tyde innskriften. Dette synes også å være den herskende mening blant dagens runologer.

Antagelsen om at denne innskriften skulle være en kopi av en eldre innskrift har ingen støtte i selve funnforholdene. Beinstykket med runer på ble funnet i en gravhaug på gården Ødemotland på Jæren (gnr. 18 i Nærbø sogn, Hå prestegjeld). Det lå i en urne sammen med endel brente bein og rester av en beinkam, og Shetelig (1914: 37) konkluderer med at "runestykket er en del av det baalbrændte gravgods fra en brandgrav anlagt i en lav gravhaug." Tiden anslår han til det

Grønvik, O., dr. phil., professor emeritus, Oslo. "The Runic Inscription from Ødemotland in Jæren", *ANF 121* (2006), pp. 23–40.

Abstract: In this paper the experienced runologist Ottar Grønvik submits a new and very plausible interpretation of the runic inscription on a piece of bone, found in Ødemotland in Jæren (cf. Grønvik 1996). The piece was part of a burial deposit in an urn grave from c. 600. After a close analysis of the inscription's two lines with 22 and 23 runes respectively, including some for the interpretation troublesome bindrunes, the author philologically examines the text bit by bit. The inscription appears to contain an intelligible Norse vocabulary, a free verse with rhythm and alliteration, applicable to the interment of the deceased young woman. The context is compared with what hitherto is known about earlier Nordic burial customs. As regards the history of language the text can be chronologically inserted among other well known inscriptions: it is written in a post-Primitive Norse, yet with features older than common Norse. This is in accordance with the archaeological dating to c. 600. Now the formerly idea of a faulty copy of an older Primitive Norse original probably can be abandoned.

Keywords: runology, the Ødemotland inscription, bind-runes, pagan burial custom, Primitive Norse

kvister til begge sider, som foto s. 291 viser spor av. I vanlig translitterasjon kan vi da gjengi linje A slik:

A, 1–22: **u h a (a) u r e - a b u k - u i n u a i k - u d þ i n u u i**

3. Her kan første del (rune A_{1–12}) leses ut som fire ord av forståelig form og betydning: *ūha aure ab ykwinu*, i norrøn språkform: *Óa, aure af ykvin*, som må bety: 'Unge kvinne, veket bort fra auren (jorden)!' Ordene er formet som en tiltale til den unge kvinnen som begraves her, og er når det gjelder form og endelser i samsvar med det vi venter i nordisk språk omkring år 600 (etter den første apokope-tida).

Ordet **u h a** er også belagt i sammensetningen *Hari-uha* på Sjelland-brakteaten (KJ 1966: 127). Det forklares vanligvis som et urn. *ūha* m. < germ. **junha(n)*-, står i grammatisk veksel med adjektivet norr. *ung-r* < germ. **junga-*, og betyr altså 'den unge' (*n*-stammeform i nom. sg. mask., se Krause 1971: 162. Nærmere om selve dannelsen Grønvik 1987: 42). På Sjelland-brakteaten står det således i nom. sg. mask. i svak form, og betegner åpenbart en mann. Her på beinstykket fra Ødemotland har vi en yngre språkform, der urnordisk utlydende *-ō* er redusert til *-a* (se Grønvik 1998: 129), slik at ordet her er et femininum. Et slikt svakt femininum er antagelig også belagt på Noleby-stenen, der i en oblik kasus (se Grønvik 1987: 96 f.). Ordet står således her i Ødemotlandinnskriften i fem. sg. nom. (sml. norr. *gata*, *Gróa* og Noreen 1970 § 407), og i vokativisk funksjon, som fortsettelsen viser.

Ordet *ykwinu* må være nom. sg. fem. av et partisipp urn. **wikwinar* (nom. sg. mask.), yngre **ykwin(a)_R*, dannet til verbet norr. *vikja* med en sideform norr. *vikva*, *ýkva* (med *w*-omlyd, se Noreen 1970 § 82,10). Her står det i nom. sg. fem., der *-u* var den regulære endelsen i urnordisk. På det litt yngre språktrinnet vi har her, er dette *-u* falt etter lang stavelse, men bevart etter kort hovedbetont stavelse, og åpenbart også i et trestavelser ord etter kort annenstavelse, som i gammelengelsk (se Grønvik 1998: 260). Ordet viser med all ønskelig tydelighet at ordet foran er et femininum.

Som innskriftens annet ord kan vi lese ut ordet **aure**, etter det velkjente prinsipp i runeskrift, at en og samme rune kan leses ut som siste rune i ett ord og som første rune i neste ord (sml. Tuneinnskriftens *arbija āsijōstēr*, der innskriftens **a**-rune **ʀ** må leses to ganger, se Krause 1966: 163 og Marstrander 1930: 320). Men hvis rune A₃ har hatt kvister til begge sider (se ovf. § 2), så kan ordet *aure* leses ut med sin egen **a**-rune. Det er derfor ganske uproblematisk å lese ut ordet *aure* her. Dette ordet står her i dativ sg., styrt av den følgende preposisjonen *ab*

= norr. *af*. (**b** står her for den stemte labiale spirant). Etterstilt preposisjon er en velkjent ordstilling i eldre språk, og også i senere norrøn diktning (se Heusler 1967: 145).

Ordet *aur-r* m. betyr vanligvis 'aur, grus, sandjord' (se Heggstad 1963: 39), men i religiøs kontekst kunne det ha en mer spesiell betydning og brukes om 'jorden som den klode menneskene bor på'. Det viser Alvíssmål 9, der dvergen *Alviss* svarer på et spørsmål fra guden Tor om navnet på jorden: "*hvé sú jörð heitir, er liggir fyr alda sonom, heimi hverjom í?*" Svaret lyder: "*Jörð heitir með mǫnnum ---, kalla aur upp-regin.*" I religiøs kontekst kan altså ordet *aur-r* m. brukes om jorden som jordkloden (i motsetning til *himinn*, *máni*, *sól* osv. i de følgende vers). Det synes å passe godt inn i den kontekst vi har her. Ordgruppen **aure ab ukuinu** må derfor tolkes som *aure ab ykwinu* og bety 'veket bort fra jorden, fra jordkloden'. Hun som har veket bort, er åpenbart den unge kvinnen, som her blir begravet og kremert.

4. Resten av linje A (rune 13–22) kan i første omgang translittereres slik:

aik-udþinuui

Her kan man lese ut tre ord (det første et kompositum):

ai-ku(n)d þīnu wī

i norrøn språkform: *ei-kund þīnu vé*. Det er velkjent at **n** kan sløyfes foran homorgan klusil i runeskrift (sml. ordene **widu-hudar**, **lada-warijar**, **wada-radas**, **ragina-kudo** hos Krause 1966 nr. 10, 91, 83, 67). Derfor kan runene **aikud** her uten videre leses ut som /ai-kund/. Dette ordets **ai** svarer til norrønt *ei* adv. 'alltid' < germ. **aiwi-* (se de Vries 1962: 680), sml. got. *aiw-s* m. 'tid, evighet'. Det brukes også i norrøne sammensetninger som *eilifr* adj. 'evig', *ei-lifi* n., *ei-vist* f. 'evig liv', og står her som første ledd i et kompositum med *-kund* som annet ledd. Dette siste er et gammelt partisipp, også brukt i norr. *troll-kundr* adj. 'født av troll, av trolleætt' (Yt. 3), og i gotisk *airþa-kunds* 'jord-født, av jordisk herkomst' og *himina-kunds* 'himmelsk' = geng. *hefon-cund* 'ds.'. Innskriftens ord *ai-kund* (nom. sg. fem.) må derfor bety 'evighetsfødt, gjenfødt for evigheten'. Det passer jo svært så godt om den døde kvinnen, som ved en høytidelig gravritus (med bålrensning) etter deres tro nå blir gjenfødt for evigheten.

Runene **þīnuui** må svare til norrønt *þīnu vé* og bety 'i ditt hellige bosted'. Ordet norr. *vé* betyr oftest 'helligsted' og brukes om gudenes

boliger og templer. Men det kan en sjelden gang også brukes om 'hjem, bosted' ellers også, se Fritzner *vé* 1 og Lokasenna 51,4, der *Skadi* bruker uttrykket *frá minom véom ok vǫngom*. Ordet *vé* står der sammen med et ord av rent profan betydning. I vår tekst betyr ordene **þinu ui** åpenbart 'ditt (hellige) bosted', og betegner det bosted eller hjem som den døde kvinnen nå skal komme til og være i. Dette uttrykket står her i en gammel lokativform, idet **ui** = /wī/ kommer av urn. *wīhi (med en endelse urn. -i < germ. *-ī < ieur. *-ei, se Grønvik 1996: 262 med litt.). Uttrykket *þinu vé* er således en ren stedsbetegnelse. I norrøn diktning fins det såvidt spor av en slik kasusbruk (dativ brukt som lokativ), se Nygaard 1905: 126. At rotstavelsens urnordiske -ī- her ikke er senket til -ē- (som i norr. *vé* n.) beror på at det her fulgte et -i- i neste stavelse (sml. Noreen 1970 § 111,2).

5. Innskriftens side A kan etter dette leses og tolkes slik:

*ūha, aure ab ykwinu,
ai-kund þīnu wī*

'Unge kvinne, veket bort fra jorden,
gjenfødt for evigheten i ditt (nye, hellige) bosted!'

Ordene er altså rettet til den unge kvinnen, som her blir begravet og brent på likbålet.

6. I siste del av innskriften (B 1–23) er alle ikke-symmetriske runer stupvendte og høyrevendte i forhold til A-runene (se tegningen i min bok s. 256 og plansjen s. 292). Snur man beinstykket, slik at B-runene blir oppreiste, skal de derfor leses fra høyre mot venstre. Nedenfor må runene (av tekniske grunner) gjengis som normaliserte, høyrevendte runer, der hver ligatur er oppløst til to runer (en sjelden gang tre runer) med bindestrek mellom.

Rune B 1–9 er ganske tydelige:

u e a - a l u þ a u - k i

Om de enkelte runer er å si at rune B₃ er en tydelig binderune **a-a** med kvister til begge sider. Ved rune B₄ har kniven glippet litt for runeristeren, slik at *l*-kvisten fortsetter nedover til venstre som en svakere, uregelmessig strek. Ellers er alle runer tydelige.

Dette må svare til norr. *véa alúþ auki* 'gudenes velvilje øke (vokse)!'
Sml. norr. *alúð* (*glúð*) f. 'Venlighet, opriktig Velvilje eller Kjærlighet'

(Fritzner I: 49). Dette ordet er (ifølge de Vries 1962: 7) utviklet av et eldre **al-hugð*, sml. norr. *hugða* f. 'hug, tanke (for noe)'. Ordet er imidlertid dannet med et opprinnelig suffiks germ. *-iþó*, slik at utlyden *-þ* i runeordet er gammel, og ikke beror på noen yngre desonorisering i utlyd (sml. Kluge 1926 § 121). Lignende dannelser er norr. *ástúð* f. 'kjærlighet', og *illúð* f. 'ondskap, fiendskap' (Vfl. 21, 23).

7. De følgende runene B 10–15 kan under noen tvil leses ut som

ᚱ | - | - | - | ᚠ | - | ᚦ | ᚢ |

i vanlig transkripsjon :

u i - l - i n i - f þ i

Nærmere om usikre sider ved denne utlesningen og om de kanskje flertydige ligaturene som forekommer her, se nedenfor § 10.

Dette synes å svare til norr. *vili* **nifþi* (sml. norr. *nipti*). Denne korte setningen kan kanskje tolkes på to forskjellige måter, idet det i første omgang er uklart om ordet **uili** er et verb eller et substantiv. Nedenfor må vi drøfte begge disse mulighetene.

Det første ordet kan være en form av verbet norr. *vilja*, nemlig 3. pers. pres. konj. sg. eller pl.: norr. *vili* (se Noreen 1970 § 535). Det er i så fall også mulig å lese ut formen *vilin*, som da éntydig ville være den tilsvarende pluralformen, og svare til got. *wileina* og gsv. *wilin* (mot norr. *vili*), sml. Krause 1968: 251.

Setningen må sees i sammenheng med ønsket like foran om at gudenes velvilje må øke, og kan derfor bety: 'måtte de (gudene) ville den (min) kvinnelige slektning!' Verbet *vilja* har i så fall her et akkusativobjekt med konkret betydning, og betyr 'ville ha (ville ta imot)', sml. Fritzner 1954 III: 945,3 med uttrykk som *vilja féit*, *vilja annan mann*, *vilja þenna kost*, og Cl.V 706 med belegget *vildi alþýðan hann til konungs*.

Ordet norr. *nipt* f. < germ. **nifþi*- f. betyr i norrønt 'kvinnelig slektning' (Heggstad 1963: 491: 'frenka; syster, dotter, kvinna'). Ordet var også i bruk i de vestgermanske språkene og har et indoeuropeisk opphav (se de Vries 1962: 410). Det er derfor overraskende at den gamle konsonant-gruppen *-ft-* (< ieur. **-pt-*) her møtes som *-fþ-*. Det krever en egen forklaring, så mye mer som *-ft-* eller *-pt-* er en hyppig forekommende konsonantgruppe i norrønt, mens *-fþ-* knapt nok ellers er belagt.

At ordet norr. *nipt* f. brukes med endelsen *-i* i akk. sg. er heller ikke vanlig i norrøn prosa. Men det møtes én gang i et Edda-dikt, nemlig i Hhund. II 30: *ek hef nauðigr nipti grætta*. Denne formen forklarer

Noreen (1970 § 390,3) som analogi fra *ió*-stammene (d.e etter ord som *heiðr*: akk. *heiði*; sml. også norr. *brúðr*, *dis* o.a.). Dermed ligger det nær å anta at kvinnebetegnelsen her er assosiert (ny-assosiert) med mannsbetegnelsen norr. *nefi* m. 'bror- el. søstersønn'. Denne går tilbake på et germ. **nefōð-*, sml. lat. *nepos*, *nepōtis*. I det germanske ordet er det suffiksale *-t-* > germ. *-ð-* tidlig falt i ren utlyd, men bevartes lengre i innlyd. Hvis kvinnebetegnelsen tidlig ble oppfattet som en *iō*-avledning til denne mannsbetegnelsen (i dens urnordiske form), kunne den lett bli omdannet til urn. **nifiðiō*, og oppfattes som 'hun som hører sammen med den mannlige slektningen (brorsønnen e.l.)'. Dermed ville den få en innlydsgruppe urn. **fið-* og måtte senere, etter bortfall av mellomstavelsens *-i-*, bli til *nifpi* (med to stemmeløse frikativer). Det er nettopp den form vi har her i innskriften. Den kan altså se ut som en akkusativform, med den yngre (analogisk dannede) akkusativendelsen *-i*.

Noe senere er denne konsonantgruppen *-fb-* åpenbart omdannet ("normalisert") til *-ft-* (sml. Hhund II 30, sitert ovenfor), vel fordi *-ft-* er en hyppig forekommende konsonantgruppe i norrønt, i motsetning til *-fb-*. Et annet eksempel på at et suffiksalt ieur. *-t* falt i gammel utlyd, men ble bevart i innlyd, har vi i norrønt *halr* m. og *hōldr* m. med omtrent lik betydning, og enda tydeligere i geng. *hæle* m. (nom. sg.) 'mann, helt, kriger' ved siden av *hæleð* (nom. pl.), *hæleþa* (gen. pl.) og *hæleþum* (dat. pl.); se Brunner 1965 § 290 og Noreen 1970 § 319,2. På denne måten kan den akkusativformen vi synes å ha her i runeinnskriften forklares på en rimelig måte, både med hensyn til innlyd og utlyd.

8. Det er imidlertid kanskje mulig å forklare ordene *vili nifpi* på en annen måte. Ordet *vili* kan rent formelt svare til norr. *vili* m. 'vilje, ønske' og være et substantiv. Det går da tilbake på et germ. og eldste urnordisk **wiljō* (nom.sg.), der endelsesvokalen *-ō* senere (omkring 200) ble byttet ut med *-a* og tilslutt (omkring 500) med *-i* (se Grønvik 1981: 66 f. og 1998: 127 f., 129). Dette ordet brukes i eldre tekster ikke bare i betydningen 'vilje, viljesakt' (som i moderne norsk), men også i betydningen 'ønske, lyst'. Flere norrøne belegg på dette siste gis i LP s. 616, noen fra Edda-dikt. Særskilt tydelig er denne betydningen i Sigvats lausavisa 8: *Goð láti þik gæta, geðharðr konungr, jarda! Vist hefþ þann ---vilja!* Denne betydningen 'ønske' er sikkert gammel, for ordet går tilbake på et ieur. **wel-*, **wl-*, som svarer til skr. *vāra-* 'valg, ønske' (med adv. *vāram* 'etter ønske'). I samme retning peker et avledet substantiv norr. *vild* f. 'velvilje' (se LP 616),

og et avledet adjektiv norr. *vild-r* 'villet, kjær, behagelig', brukt med dativutfylling: *lið mildingi vilt* þstf 1,2 'et følge (mannskap), vennlig stemt mot fyrsten'. Endelig kan ordet norr. *vili* m. også brukes i en mer nøytral betydning 'sinn, sinnelag'. Slik brukes det av Egill i Sonatorrek 25: *skalk þó glaðr, með góðum vilja, ok óhryggir heljar biða* 'likevel skal jeg glad, i godt lynde (med godt sinnelag), og ikke bedrøvet, vente på døden'.

Spørsmålet blir så om det er dette ordet vi har i vår runetekst. I så fall skulle ordet *wili* m. her stå som en variant til *alūþ* like foran, og det følgende ordet *nifþi* måtte oppfattes som en regulær dativform (til en *-iō*-stamme, sml. Noreen 1970 § 384): *wēa alūþ auki, wili nifþi* 'gudenes velvilje øke (vokse), deres godvilje (gode sinnelag) overfor den (min) kvinnelige slektning!' Dermed ville det bli god sammenheng mellom de to verslinjene, idet ordene *alūþ* og *vili* ville stå i synonymveksel med hverandre.

For å undersøke kritisk om en slik tolkning kan være mulig, har jeg sett nøye gjennom alle de norrøne og gammelengelske beleggene med simpleks norr. *vili*, geng. *willa* m. Jeg kan imidlertid ikke finne et eneste klart eksempel på at dette ord noen gang brukes i betydningen 'godvilje, velvilje'. Dermed blir det vanskelig å forklare ordet *wili* i runeteksten som en variant av (eller et synonym til) ordet *alūþ* like foran. Derfor må jeg bare oppgi den tanke jeg fremsatte her ovenfor og gå tilbake til mitt første forslag: at *wili* her er en verbalform (pres. konj. 3. pers., sg. eller pl.).

Runeinskriptionens setning må vel derfor bety: 'Måtte de (gudene) ville (d.e. ville ha, ville ta imot) den (min) kvinnelige slektning!' Det er en naturlig avslutning på kultlederens bønn til gudene.

9. Rune B 16–23 er med ett unntak (rune B 16) ganske tydelige:

Ʀ-Ʀ-ŋ Ʀ | Ʀ-ŋ Ʀ Ʀ-ŋ † ŋ ŋ

i vanlig transkripsjon:

a-a-h a i-k-u d k-u n u e

(Nærmere om rune B16 nedenfor i § 10.)

Dette kan tolkes som /ā āh ai-ku(n)d kunn wē/, i norrønt språk: *ā* (ey) *ā ei-kund kunn vé* 'for alltid har/eier den evighetsfødte de kjente/berømte boliger (helligsteder, hellige bosteder)'. Det er riktignok også mulig at den siste **u**-runen skal leses ut to ganger, som siste rune i ordet *kunnu* og som første rune i ordet **ue** 'vé'. I så fall får vi som objekt et

ledd norr. *kunnu vé*, med adjektivet i svak form (sml. Noreen 1970 § 433). Det som kunne tale for dette, er at disse bostedene nok var å anse som velkjente og ofte omtalte, slik at vi kanskje kunne vente at adjektivet foran stod i svak form (sml. Heusler 1967 § 385). På den annen side er *kunnu* her bare en mulig, men ingen nødvendig utlesning. Dessuten byr denne formen på visse språkhistoriske problemer, sml. got. ntr. pl. av substantiviske *n*-stammer *augona* og gsv. *ögon* mot norr. *augu*. Endelig må det minnes om at i norrøn diktning brukes ofte sterk form, der man i prosa bruker svak form, se Heusler 1967 § 385. Derfor vil vi i det følgende se bort fra en slik form *kunnu* her, og bare regne med en form *kunn*.

Om enkeltrunene er å si at rune B 17 er en praktrune, en *ƒ* skrevet med seks kvister, d.e. med tre sett av *a*-kvister. Det henger vel sammen med at dette er første rune i ordet /ai-kund/, betegnelsen på den døde slektningen som begraves her. Dette ordet fremheves altså grafisk på denne måten.

Ellers har vi her et greit og enkelt språk, som ikke trenger mye kommentar. Verbet *āh* kommer av urn. **aih*, med monoftongering *ai* > *ā* foran den velare konsonanten /h/ (sml. Noreen 1970 § 54,1). Denne siste faller litt senere (ss. § 230,2). I ordet /ai-kund/ er den urnordiske endelsesvokalen *-u*, som kjennetegnet nom. sg. fem. av vanlige adjektiv, bortfalt (ved *a/u*-apokopen ca. 500; se også Noreen 1970 § 373). Det samme gjelder den gamle endelsen *-u* i ntr. pl. av adjektiv: *kunn vé* 'de kjente/berømte helligsteder/boliger'.

10. Det som er det særegne ved denne runeinnskriften, er den hyppige bruk av binderuner (ligaturer). Det er også de som har voldt de største vanskeligheter ved lesningen og tolkningen av denne innskriften. I rad A er det en moderat bruk av slike runer. Lett forståelig er rune A6 med en ligatur *ᛞ-ᛚ*, der *e*-runens annen stav samtidig er stav for *a*-runens kvister. Noe lignende har vi i rune A9 *ᛚ-ᛞ*, der den loddrette staven både er stav for en *k*-rune av yngre type (som bl.a. brukes i Eggja-innskriften, se Grønvik 1985: 180), og også for en *u*-rune *ᛞ* i lite format, plassert nederst på staven, men begge på samme side (høyre side). Det samme gjelder rune A15, der de samme runene *ᛚ-ᛞ* er plassert på samme (dobbelt-trukne) stav, men på hver sin side: *k*-runen øverst på venstre side, og *u*-runen (i lite format) nederst på høyre side.

Om enkeltrunene er bare å si at runene A20 og A21 begge er *u*-runer, men den siste stupvendt, kanskje for å markere at det her begynner et

nytt ord. Ellers må det nevnes at rune A2 **h** (vanligvis H, men med stigende skråstrek) har en litt spesiell form, idet skråstreken begynner helt nederst på venstre stav og går til toppen av høyre stav, slik at runen kunne oppfattes som en rune *i* pluss en venstrevendt **u**-rune. Men det synes ikke å gi noe passende ord. Derimot kan en lesning A1–3 **uha** = /ūha/ '(den) unge (kvinne)', som er foreslått ovenfor (§ 3), støttes av innholdet i B-radene, som viser at det her dreier seg om en ung kvinnelig slektning (i akk. sg. *nifbi*, sml. norr. *nipt* f.), slik at det er hun som begraves og kremeres her. Derfor passer ordet **uha** 'unge kvinne' godt som førsteord i denne innskriften, og det må oppfattes som tiltale til den døde (sml. possessiv-adjektivet **pinu** = /pīnu/ i det følgende, behandlet ovf. § 4.). Dermed ser vi at rad A inneholder velkjente ord i en meningsfull sammenheng.

I rad B er det en god del ligaturer. De er for det meste av samme type som i A-radene, men noen er vanskeligere. Rune B3 er en binderune **α-α**, med *a*-kvister på begge sider av en enkel stav. Den neste runen (B4) er en enkel *l*-rune, der kniven har glippet litt for runeristeren, slik at *l*-kvisten har fått en uregelmessig fortsettelse nedover mot venstre. Rune B8 er derimot en tydelig binderune **u-k**, der **u**-runen er plassert nederst på staven til venstre, mens **k**-runen (av den yngre typen Y) er plassert på øverste del av staven, også den på venstre side. Leser man de to runene i denne rekkefølge, gir runene B 7–9 et velkjent ord norr. *auki* (pres. konj. 3. sg.), som passer godt inn i hele sammenheng. Rune B11 er kanskje en venstrevendt ligatur **i-l-i**, der de to **i**-runene er forbundet ved hjelp av en skråstrek, som når fra toppen av den første runen til foten av den andre runen. Denne skråstreken er altså forlenget i forhold til en vanlig *l*-kvist, antagelig for å binde sammen de tre runene til en ligatur **i-l-i**. Derved får vi her frem et ord B 10–11 **u i-l-i**, som går godt inn i konteksten, mens andre tenkelige utlesninger ikke gjør det. Likevel må denne ligaturen betegnes som uvanlig og derfor noe usikker, men jeg ser ingen annen utvei. (Det er å merke at denne runen har fallende kvist eller skråstrek, og dermed er helt forskjellig fra rune A2 **h** med stigende skråstrek.) Rune B12 er en loddrett stav med en skråstrek, som går nedover fra høyre mot venstre. Den er lengre enn skråstreken på en vanlig **n**-rune †. Hele runen kan derfor se ut som en **g**-rune X, bare at hovedstaven er loddrett og litt kraftigere enn skråstreken. Derfor må den vel likevel oppfattes som en **n**-rune † med en litt for lang skråstrek. Den følgende runen B13 ser ut som en (venstrevendt) rune **f** med en kraftig stav og med litt svakere kvister oppover mot venstre. Den kan derfor kanskje oppfattes som

en venstrevendt binderune **i-f**. Eller man kan anta at dette beror på en psykologisk lett forståelig skrivefeil, idet runeristeren tok den allerede skrevne **i**-staven som første del av **f**-runen. Deretter følger rune B14, som er en kraftig (venstrevendt) rune **p**; rune B15 er en **i**. Rune B16 er temmelig komplisert (se tegningen 1996 s. 290 og foto s. 291). Den må vel være en binderune **a-a-h** : først et **f** med høyrevendte **a**-kvister, og dermed forbundet en **h**-rune med fallende kvist mot venstre. Dertil er det to **a**-kvister til venstre på den første staven (nedenfor **h**-kvisten). Men det er også en liten kvist lenger nede på høyre side av den høyre staven, som synes overflødig. Alt i alt er det vel ingen annen utvei her enn å lese ut hele tre runer, en binderune **a-a-h**.

Rune B17 er en praktrune : en **a**-rune med tredobbelt sett av **a**-kvister nedad mot venstre. Forklaringen på det er antydning ovenfor: runen fremhever ved sin form første lyd (vokalen /a/) i betegnelsen på den døde, hovedpersonen i denne innskriften. Rune B18 er antagelig en tredobbelt ligatur **i-k-u**, med en loddrett hovedstav **i** fulgt av buene for runene **k** og **u** på venstre side av staven. Rune B20 er en ligatur **k-u** med **k**-buen øverst og **u**-buen nederst, begge på høyre side av staven. B21 er derimot en enkel **n**-rune med en litt lang **n**-kvist (nedad mot venstre), omtrent som rune B12. De to siste runene **ŋ** og **ᛞ** er to enkeltruner, noe svakt risset, men ellers tydelige.

11. Når man skal lese, transkribere og tolke en runeinnskrift, pleier man først å bestemme alle runetegnene så nøyaktig som mulig, og deretter prøve en tolkning. Her har jeg måttet gjøre det på en litt annen måte. Fordi endel runer er vanskelige å bestemme ved første blick, særlig endel av binderunene, valgte jeg å behandle innskriften bit for bit, og hele tiden undersøke om min transkripsjon ga kjente ord og en forståelig tekst. Først dernest kunne jeg, som i § 10 ovenfor, gi en samlet beskrivelse av alle runetegnene. Skulle man ha gjort det på en annen måte, måtte man ha begynt med å stille opp mange alternativer, uten å ha holdepunkter for å velge mellom dem.

Ved denne fremgangsmåte har det vist seg at innskriften inneholder klart nordiske ord i en forståelig tekst. De har form av et temmelig fritt dannet vers med stavrim og rytme, og et innhold som passer godt inn i et gravlegningsrituale. Formelt er de rettet til den døde, som innledningsordene viser. I fortsettelsen inneholder de et ønske eller en bønn om at gudene for alltid må ta imot den unge kvinnen i sine hellige og velkjente bosteder, og så avsluttes de med en forsikring om at så vil skje:

*Ūha, aure ab ykwinu,
 ai-kund pīnu wī!
 wēa alūþ auki,
 wili nifþi!
 ā āh aikund
 kunn wē.*

“Unge kvinne, veket bort fra jorden,
 gjenfødt for evigheten i ditt helligsted!
 Gudenes velvilje øke,
 måtte de ville (ta imot) den (min) kvinnelige slektning!
 For alltid eier den evigfødte (den for evigheten gjenfødte kvinne)
 de kjente helligsteder (hellige bosteder).”

12. Etter sitt innhold stemmer denne innskriften godt med det lille vi fra før mente å vite om det hedenske gravritualet i Norden. De viktigste gamle kilder til kunnskap om dette skal kort nevnes i det følgende.

(a) En araber Ibn Fadlan har gitt en skildring av en hedensk begravelse i Russland i året 922 (i det følgende kort gjenfortalt etter Birkeland 1954: 22 f.). Han forteller om en nordisk høvding (handelsmann) som døde der østpå, og ble brent på bål sammen med sin tjenestekvinne. Før hun ble avlivet, løftet de henne høyt opp i været tre ganger, og hver gang sa hun noe: at hun første gangen så sine avdøde foreldre og andre gangen sine døde slektninger. Tredje gangen sa hun: “Se der! Jeg ser min herre sitte i paradiset, og paradiset er fagert og grønt, og sammen med ham er menn og unge gutter. Han kaller på meg. La meg gå til ham!” Deretter ga de henne tre begere med sterkt øl som hun måtte drikke, la henne ved siden av sin døde herre, og drepte henne. Så tente de på likbålet og skipet med de døde i. Det kom straks en sterk vind, ilden blusset kraftig opp, og på en time var alt blitt til aske og askestøv.

En nordbo som stod nær ved beretteren, sa han mente araberne var dumme, som tok den de elsket mest og begravde ham i jorden, “der jorden og krypdyrene og markene fortærer ham. Vi derimot brenner ham opp på et øyeblikk, så han går til paradiset på samme tid og stund.” Så lo han høyt og føyde til: “Hans herre har av kjærlighet til ham sendt vinden, så den tar ham bort på timen.”

Dette viser hvilket inntrykk en fremmed kunne få av en hedensk begravelse ennå mot slutten av hedendomen, og at nordboene den gang trodde for visst (som også i senere kristen tid) at den døde kom til sin gud etter døden og fikk et godt liv der.

(b) Men vi har også en mye eldre hjemlig kilde som viser det samme. På Einangsteinen i Valdres (fra det 4. årh., se Krause 1966: 143) står det en innskrift som kan leses slik (se Grønvik 2001: 259):

[Go] *ða-gastir : rūno faihiðō*

Her blir den døde (som er begravet her) etter min tolkning tiltalt med ordet *gōðagastir* 'gude-gjest'. Kultlederen eller runemesteren er altså sikker på at den døde nå er gjest hos sin gud. Dette kaller han samtidig 'et religiøst mysterium', idet han, som han her sier, 'skrev en *rūnō* (akk. sg.)'. Betydningen av dette ordet ser man av got. *runa* f., som Wulfila bruker til å oversette det greske ordet *mystērion*; det betegner nettopp den hemmelige viten om gudene og om livet hinsides som bare de innvidde kjente til, 'a secret revealed by god'. Denne betydning mener Finnur Jónsson (LP 473) også foreligger i et par gamle Edda-dikt (Vafþr. 42, 43; Vsp. 60), likeså bl.a. Gering 1915: 145 og Cl-V 1957: 504, og det har de sikkert rett i.

Også i Opedal-innskriften (Krause 1966 nr. 76) henvender runeristeren (broren) seg direkte til den døde, med ordene *Birgingu, swestar mīnu liubu*. Ordet *swestar* kan bare være en vokativform (se Stiles 1984, spesielt s. 22). Opedalinnskriften støtter således, ved sin vokativform, den nye tolkning av Einang-innskriften som jeg har gitt ovenfor, og som viser at den døde ble oppfattet som en gjest hos gudene.

(c) Endelig må vi nevne innskriften fra Myklebostad, ifølge Krause (1966: 178–80) en klart urnordisk innskrift fra omkring år 400. Den begynner på lignende måte, med ordet **asugasdir** (med **sd** for **st** som av og til i gamle tyske håndskrifter, se Krause) og betyr i så fall 'gude-gjest'. Det kan her være tiltale til den døde, akkurat som i Einanginnskriften. Resten av innskriften er meget usikker både når det gjelder lesning og tolkning. Krause gjør spesielt oppmerksom på at det følgende ordet (**hlaiwa** ?) blir vanskelig å passe inn i en velformet setning, hvis *asugastir* skal være subjekt, og at det vil gi en klossete setning ("eine sehr ungeschickte Satzfügung"). Dette tar jeg som et indisium på at det første ordet står syntaktisk isolert og som tiltale til den døde. Dermed har vi her antagelig et nytt belegg på at den døde tiltales som 'gudegjest' (her hos Odin). Det er da enda et bevis på at man i hedensk tid i Norden mente den døde kom til sin gud i himmelen og fikk opphold der.

(d) Snorre forteller i sagaen om Håkon den gode kap. 32, at da kongen var død, bygde de en haug og la ham i den med fullt våpenutstyr og i hans beste klær: *mæltu þeir svá fyrir grepti hans sem heiðinna manna*

siðr var til, visuðu honum til Valhallar. Hva de ved den anledning sa, får vi ikke vite noe mere om, hverken der eller andre steder i sagaene. I den runeinnskriften vi her har fra Jæren fra omkring år 600, får vi for første gang et lite innblikk i dette. Ordene inneholder et ønske og en bønn om at gudene må være velvillige og ta imot den døde hinsides, i et bosted hun skal ha for evig.

Dette er et ønske og en bønn som vi ellers ikke har maken til i norrøn litteratur. Norrøne dikt har gjerne et profant innhold og handler mest om verdslige høvdinger og deres heltegjerninger. Dikt preget av den gamle religion og brukt som del av religionsutøvelsen i gammel tid, ble åpenbart tidlig fortrent, og ikke nedtegnet av de nye kristne skriftkyndige. Innskriften fra Ødemotland er derfor av en type og et innhold som ellers ikke er bevart for ettertiden, og som hittil har vært ukjent både for filologer og for religionshistorikere. Det er vel en av grunnene til at tidligere forskere ikke har greid å tyde den.

13. Når det gjelder tiden for denne innskriften, må vi holde oss til Shetelig's arkeologisk baserte datering til det 6. århundre, kanskje helst til årene omkring 600 (se ovf. §1). Tidligere har man ment at innskriftene fra Stentoften og Björketorp var typiske for det 6. årh., med former som *borumR*, *gestumR* (dat. pl.), *rūnō* (gen.pl.) og *lausR* (nom. sg. m.), sml. Krause 1966: 215. Da det ikke er noen slike former i innskriften fra Ødemotland, må den være noe yngre. Settes den med Shetelig til omkring år 600, må runeinnskriftene fra Stentoften og Björketorp dateres litt lenger tilbake, antagelig til første del av det 6. århundre. Eggja-innskriften, som ble funnet i 1917, har vist at språkformer som er vesentlig yngre enn urnordisk, kan dateres så langt tilbake som til det 7. årh. Nå viser denne siste innskriften at de kan være enda noe eldre, fra tiden omkring år 600.

Språkformene i Ødemotland-innskriften passer godt med denne dateringen. Her skal bare pekes på enkelte språklige trekk som viser dette, først på ordene **uea** = /wéa/, gen. pl. 'gudenes' (§ 6), og **uha** = /ūha/, nom. sg. fem. av en *n*-stamme 'den unge (kvinne)' (§ 2). Begge viser utlydende *-a* for eldre (urnordisk) *-ō*, slik det også er i senere norrønt. Dertil kommer partisippformen *ykvinu* (nom. sg. fem.) med fremdeles bevart *-u* etter kort trykklett mellomstavelse (§ 3). Dette siste er en eldre form enn i norrønt, der det siste *-u* er tapt. I ordet *aure* (dat. sg.) står den gamle (urnordiske) dativendelsen *-ē* med uforandret kvalitet, men antagelig forkortet. Derimot i verbalformen *auki* (§ 6, pres. sg. konj. 3. pers.) er en gammel endelse urn. *-ē* (sml. got. *bairai*

< ieur. *-oi-t, se Krause 1968: 260) hevet til -i. I dette ligger det ingen stor motsetning. Dette er nemlig etter *i*-omlydens tid, og da kan -e i utlyd heves til -i uten at dette får noen videre følger. Det er akkurat som i senere norrønt språk. Når det én gang står -e (*aure*) og én gang -i (*auki*), kan det skyldes konsonanten foran, idet klusilen /k/ lett palataliseres foran en palatal vokal, uten at det betegnes nærmere i skrift (sml. Noreen 1970 § 263). Om lokativformen **ui** = /wī/ < eldre *wīhi* (ntr. sg.), se § 4. Den står i motsetning til gen. pl. **uea** = /véa/, som viser normal senkning -*ih- > -ē foran en følgende lav vokal (urn. -ō), se § 4. I verbet **ah** = /áh/ av eldre **aih* er diftongen forenklet til -ā- på vanlig måte foran -h- (sml. Noreen 1970 § 54,1), men den utlydende konsonanten -h- er ennå bevart (mot norr. *á*). Ordene *ai-ku(n)d* (fem. sg. nom.) og **kun** = *kunn* adj. 'velkjent' (ntr. pl. akk.) har samme utlyd som i senere norrønt, med bortfall av urn. -u etter lang stavelse. Om *wili* pres. konj. 3. pl. av verbet norr. *vilja* og spesielt *nifbi* akk. sg. av en *iō*-stamme, se ovf. § 6 (B 10–16), der den siste formen forklares nærmere.

14. Denne oversikten viser at språket i Ødemotlandinnskriften står på omtrent samme utviklingstrinn som Eggja-innskriften. Det er et tydelig etter-urnordisk språk, men med enkelte trekk som er eldre enn i vanlig norrønt. Det passer godt med Sheteligs datering av gravanlegget til omkring 600.

Tidligere språkforskere var ikke forberedt på at språket i denne innskriften kunne stå på et såpass ungt utviklingstrinn, og mente hele innskriften måtte være en feilfull kopi av en eldre (urnordisk) innskrift. Det er nok den viktigste grunnen til at de ikke greide å tolke og lese denne innskriften. Men de var nok heller ikke forberedt på at den kunne ha et slikt hedensk-religiøst og samtidig fromt innhold, i slekt med de forestillinger folk flest (utenom teologenes krets) antagelig har gjort seg om dette også i senere tider og like opp til våre dager.

Litteratur

Birkeland, Harris (1954): *Nordens historie i middelalderen etter arabiske kilder. Oversettelse til norsk av de arabiske kilder med innledning, forfatterbiografier, bibliografi og merknader.* (Skrifter utgitt av Det Norske Videnskaps-Akademi i Oslo. II. Hist.-Filos. Klasse. 1954. No. 2.) Oslo: I kommisjon hos Jacob Dybwad.

- Bosworth, Joseph and T. Northcote Toller (1898): *An Anglo-Saxon Dictionary*. Second Impression. Oxford University Press. London: Humphrey Milford.
- Brunner, Karl (1965): *Altenglische Grammatik*. Nach der angelsächsischen Grammatik von Eduard Sievers. Dritte, neubearbeitete Auflage. Tübingen: Max Niemeyer Verlag.
- Bugge, Sophus (1894): '11. Aagedal, 17. Ødemotland'. I: *Norges Indskrifter med de ældre Runer* 1: 186–204, 243–264. [Niær]
- Cleasby, Richard and Gudbrand Vigfusson (1957): *An Icelandic-English Dictionary*. Second Edition, with a Supplement by Sir William A. Craigie. Oxford: At the Clarendon Press. [Cl–V]
- Dal, Ingerid (1962): *Kurze deutsche Syntax auf historischer Grundlage*. 2., verbesserte Auflage. Tübingen: Max Niemeyers Verlag.
- Fritzner, Johan (1954): *Ordbog over Det gamle norske Sprog*. Nytt uforandret opptrykk av 2. utgave (1883–1896). Med et bind tillegg og rettelser redigert av Didrik Arup Seip og Trygve Knudsen. Oslo: Tryggve Juul Møller forlag.
- Gering, Hugo (1915): *Glossar zu den Liedern der Edda (Sæmundar Edda)*. Vierte Auflage. Paderborn: Verlag von Ferdinand Schöningh.
- Grein C. W. M. (1912): *Sprachschatz der angelsächsischen Dichter*. Unter Mitwirkung von F. Holthausen neu herausgegeben von J. J. Köhler. (Germanische Bibliothek 1,4). Heidelberg: Carl Winter's Universitätsbuchhandlung.
- Grønvik, Ottar (1981): *Runene på Tunesteinen. Alfabet. Språkform. Budskap*. Oslo–Bergen–Tromsø: Universitetsforlaget.
- Grønvik, Ottar (1985): *Runene på Eggjasteinen. En hedensk gravinnskrift fra slutten av 600-tallet*. Oslo et al.: Universitetsforlaget.
- Grønvik, Ottar (1987): *Fra Ågedal til Setre. Sentrale runeinnskrifter fra det 6. århundre*. Oslo et al. : Universitetsforlaget.
- Grønvik, Ottar (1996): *Fra Vimose til Ødemotland. Nye studier over runeinnskrifter fra førkristen tid i Norden*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Grønvik, Ottar (1998): *Untersuchungen zur älteren nordischen und germanischen Sprachgeschichte*. (Osloer Beiträge zur Germanistik. Band 18.) Frankfurt am Main. Berlin. Bern. New York. Paris. Wien: Peter Lang. Europäischer Verlag der Wissenschaften.
- Grønvik, Ottar (2001): Die Runeninschrift auf dem Stein von Sparlösa – Versuch einer Deutung. In: *Festschrift für Anders Hultgård*. RGA-E Band 31, S. 236–262. Berlin–New York : Walter de Gruyter.
- Heggstad, Leiv (1963): *Gamalnorsk ordbok med nynorsk tyding*. Ny umvølt og auka utgåve av "Gamalnorsk ordbok" ved Hægstad og Torp. Oslo: Det norske samlaget.
- Heusler, Andreas (1967): *Altisländisches Elementarbuch*. Siebente, unveränderte Auflage. Heidelberg: Carl Winter Universitätsverlag.

- Hirt, Hermann (1931–1934): *Handbuch des Urgermanischen*. I–III. Heidelberg: Carl Winters Universitätsbuchhandlung.
- Kluge, Friedrich (1926): *Nominale Stammbildungslehre der altgermanischen Dialekte*. Dritte Auflage. Halle (Saale): Max Niemeyers Verlag.
- Krause, Wolfgang (1966): *Die Runeninschriften im älteren Futhark. 1 Text*. Mit Beiträgen von Herbert Jankuhn. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht. [KJ]
- Krause, Wolfgang (1968): *Handbuch des Gotischen*. Dritte, neubearbeitete Auflage. München: C. H. Beck'sche Verlagsbuchhandlung.
- Krause, Wolfgang (1971): *Die Sprache der urnordischen Runeninschriften*. Heidelberg: Carl Winter Universitätsverlag.
- Kulturhistorisk leksikon for nordisk middelalder fra vikingetid til reformations-tid*. 1–21 + register. København, Helsingfors, Reykjavík, Oslo, Stockholm 1956–, 2. Oplag 1980: Rosenkilde og Bagger. [KLNLM]
- Lexicon poeticum antiquæ linguæ septentrionalis*. Ordbog over det norsk-islandske skjaldesprog. Oprindeligt forfattet af Sveinbjörn Egilsson. 2. Udgave ved Finnur Jónsson (1931). København: S. L. Møllers Bogtrykkeri. [LP]
- Marstrander, Carl (1930): 'Tunestenen'. I: *Norsk tidsskrift for sprogvidenskap* 4: 294–358.
- Noreen, Adolf (1970): *Altnordische Grammatik 1. Altisländische und altnorwegische Grammatik (Laut- und Flexionslehre) unter Berücksichtigung des Urnordischen*. 5. unveränderte Auflage. Tübingen: Max Niemeyer Verlag.
- Nygaard, M. (1905): *Norrøn syntax*. Kristiania: H. Aschehoug & Co. (W. Nygaard).
- Shetelig, Haakon (1914): 'Arkeologiske Tidsbestemmelser av ældre norske Runeindskrifter'. I: *Niær* III: 1–76.
- Snorri Sturluson (1966): *Heimskringla. Noregs konunga sögur*. Utgivet af Finnur Jónsson. Oslo: Universitetsforlaget; København: G.E.C. Gads Forlag.
- Stiles, Patrick V. (1984): On the interpretation of older runic swestar on the Opedal Stone. *NOWELE* Vol. 3 June 1984: 3–48.
- Vries, Jan de (1962): *Altnordisches etymologisches Wörterbuch*. Zweite verbesserte Auflage. Leiden: E. J. Brill.

Gammelengelske dikt blir sitert etter (1) Klaeber, Fr.: *Beowulf and the Fight at Finnsburg*. Third Edition. Boston et al.: D. C. Heath and Company. (2) *The Anglo-Saxon Poetic Records*. I. *The Junius Manuscript* (1931), II. *The Vercelli Book* (1932), III *The Exeter Book* (1936). Columbia University Press. New York. – Liste over forkortede titler på norrøne dikt finnes i LP 1931 s. XII–XVI.

